

det nästan till det oundvikliga, att åtskilligt tillhörande berättelsen om forntiden blifvit inmängdt i nutidsbeskrifningen. Detta har läsaren lätt att på sitt ställe återhemta, och det hela ger då en lärorik blick öfver landet inre förhållanden i förra tider.

Vi göra några anmärkningar, till hvilka förf:s uppgifter föranleda.

Man finner t. ex., att hungersår och krig haft stort inflytande på förhållandet mellan födda och döda, men icke synnerligt minskat folkmängden. Märkligt är, att de giftas antal i förhållande till de ogiftas bortåt hundra år varit jemnt aftagande, medan oäkta barnens antal i samma förhållande tillvuxit. Och härtill säges en tredjedel af nutidens äktenskap föregås, resp. föranledas af lönskaläge. Och våra national-ekonomers sorg är, att folket för mycket gifter sig! Så k. löst folk har fordom funnits jemförelsevis mera än nu, och tiggarens antal varit stort. Spanmålspriset har under tidernas lopp fallit i förhållande till boskapens, hvilket likasom priset på andra landtmannavaror stigit; ty före 1700 gällde en ko 1 tunna råg, ett lispund lin 1/3 t:a korn. Märkligt är också, att en drenglön, uppskattad i spanmål, för hundra år tillbaka var lika stor med, hvad den nu är. Häraf kunde slutas, att medan de egandes välstånd stigit, den egendomslösa arbetarens ställning försämrats.

Men utrymmet bjuder oss sluta. Af det anförda bör läsaren finna sig uppmanad att göra bekantskap med skriften, som är en frukt af mycken forskning och arbete, och äfven till stilen kan anses för öfverhufvud lyckad. Öfverflödiga synas oss för sockenbeskrifningar uppräknandet af naturalster, som öfver hela landet förekomma, och vidlyftiga utläggningar öfver språkdialekten. Några egenheter i förf:s språk göra detta stundom tungt, och korrekturet har lemnat rum för flera tryckfel. Men detta öfverflöd och dessa små brister betaga icke det hela dess synnerligen stora förtjenst.

J. V. S.

10 INHEMSK LITTERATUR.

Litteraturblad n:o 3, mars 1855

OM PÆDAGOGIEN OCH DESS NÄRVARANDE UTVECKLING, AF LARS STENBÄCK.

Denna skrift, utgifven såsom specimen för den nyinrättade pedagogiska professionen, är äfven tillgänglig i bokhandeln och påkallar för det ämnes skuld, den behandlar, hvarje tänkande människas uppmärksamhet.

Ämnen är ständigt ungt och nytt såsom de nya släkten, hvilkas bildning det afhandlar, och såsom bildningen sjelf, hvilken icke vet af någon ålderdom, utan är ny för hvarje nytt tidsskifte.

Någon egentlig recension af skriften hafva vi dock icke för afsigt att lemna. Dess första afdelning: »Pædagogien och dess syftemål», den enda som kunde blifva föremål för någon strängare granskning, är alltför lös och ovetenskaplig, för att en kritik öfver densamma skulle kunna bära någon frukt. När författaren påstår: »I dopet ser derföre en kristlig pædagog den nödvändiga förutsättningen för allt sitt arbete, som gifver åt detsamma dess rätta prägel, dess kraft och välsignelse» — emedan »denna nådeshandling af Gud, detta heliga factum, ställer människan från sin naturliga grund under nådens beskärm och med osynlig makt befruktar och bestämmer hela hennes framtid», och utan

densamma »allt menskligt bemödande att meddela sann bildning och humanitet är förgäfvat, och det icke kan bli fråga om någon kristlig uppfostran» – vid sådana påståenden tiger kritiken, och det med så mycket mera skäl, som äfven hela saken är i Förf:s vidare resonnement glömd och för detsamma likgiltig.

Ty när Förf. åter yttrar sig: »Då en kristen pädagog i samvetet ser den makt, som bevakar helighetens eviga rätt hos människan, den Guds röst, som fordrar uppmärksamhet och åttlydnad, den anknytningspunkt, som gör den fallna människans upprättelse möjlig, så söker han främst och framför allt göra det gällande, hålla det vaket och förskaffa det gehör och efterföljd» – gör han här ett helt nytt uppslag. Han tillägger väl, att »den hedniska uppfostran deremot försummar samvetet, låter det insöfvas eller ock methodiskt i dess ställe inplanterar lögnen, egoismen och hyckleriet.» Men hvem och hvilka han än må tillskrifva denna hedniska uppfostran, han kan dock icke mot Skriftens, historiens och dagliga erfarenhetens vittnesbörd frånsäga Judar, Muhamedaner och hedningar medvetande om rätt och orätt. Dopet är således här icke något nödvändigt vilkor. På andra sidan borde väl Förf. erkänna, att det kristna samvetet är och varit beroende af den allmänna bildningens ståndpunkt, och veta, att detta samvete stundom hos de mest ifriga bekännare visat sig icke sky några medel, för att främja Guds ära och vinna evig salighet.

Hvilket är då pedagogiens syftemål? Så vidt vi kunnat taga reda derpå ur Förf:s ord, innefattas det i följande: »Den kristliga uppfostran, som ser livets mål icke i vetande, utan i handling, nemligen i den frigjorda andens själfmedvetna och själfständiga arbete att lösa sin af Gud gifna uppgift på jorden, har vid odlingen af de intellectuela krafterna denna lifsuppgift såsom det enda nödvändiga för ögonen, samt uppskattar intelligensen blott så till vida den möjliggör och befrämjar dess lösning.»

Ehuru oförklaradt och innehållande både sannt och falskt, ger dock detta yttrande någon hållpunkt för en tänkande uppfattning af saken. Men sammanbinder man det med Förf:s föregående och efterföljande förklaringar, är man åter inne på det dimdunkla område, som synes tillhöra hans åskådningssätt.

Uppfostran skall nemligen sträfva att återställa den vishet i förståndet och helighet i viljan, som »ursprungligen» skall hafva tillhört människan. Till detta ursprungstillstånd hörde äfven en enhet i mänskliga andens förmågor, som numera icke förefinnes. Dit hörde också ett herravälde öfver naturen, »sjelffallet, erkänt och fredligt»; medan genom fallet människan fick »den skapade naturen emot sig och nu herrskar deröfver blott genom fysiskt och intelligent tvång och våld»! Men allt detta skall återblifva annorlunda. Förf. vet, att Skriftens lära och historien hänvisa på en tid, »då människan skall icke blott genom fysisk och intelligent öfvermakt herrska med våld öfver en suckande natur, utan med trons kraft regera öfver de från förgångelsens träldom befriade kreaturen»! – Som man ser, det är den tid, då tron skall ersätta ångan, ulfven skall sofva syskonsäng med lammen, kalfven själfmant springa till slaktaren, och hönan anse för en lycka att få värpa sina ägg i kokpannan.

Dessa gnostiska fantasier äro icke nya. I Stagnelii »Liljor i Saron» har läsaren kunnat inhemta dem i skönaste form och på klangfull vers. Endast det må förundra, att de i detta sekel uppträda med anspråk, att vara vetenskap och pedagogik.

Någon kritik öfver dessa åsigtter kan här derföre icke komma i fråga.

Än mindre öfver de hvarjehanda exklamationerna mot tiden och tidens uppfostran. Förf. synes verkligen tro, att ingen fader och moder på jordens rund vårdar om sina barns samvete, lärar dem skilja mellan rätt och orätt, godt och ondt.

För att icke fela i framställningen böra vi ännu tillägga, att Förf. slutar med yrkandet, att pedagogen »måste arbeta i kyrkans anda och för dess syftemål, annars är och förblir hans verksamhet utan välsignelse och frukt såväl för jorden som för himmelen.»

10 Men då han tillägger: »Den eländiga striden, hvarpå i våra dagar så mycket bläck och så många ihåliga ord blifvit förspilda, striden om skolans s. k. emancipation från kyrkan, kan endast för ett hedniskt sinne hafva någon betydelse» – så nödgas vi icke blott anföra orden, utan tillbakavisa detta ihåliga öfvermod, som utan sammanhang i sig sjelf och utan medvetande om de motsägelser, i hvilka det rör sig, *förkättrar* skaror af män, som egnat sitt lif åt forskning i de ämen, åt hvilka förkättraren skänkt blott en ytlig uppmärksamhet. Att icke nämna derom, huru sagde emancipation redan försiggått i de flesta Europas länder.

20 Men vi vända oss ifrån denna föga fruktbara recit till en allmännare betraktelse öfver kristendomens förhållande till den Ny-Europeiska bildningen.

Hvad man än må säga derom, kristendomen, sådan den först uppträdde och sådan den i Nya Testamentets skrifter läres, förhåller sig fullkomligt indifferent till nationalitet, stat, medborgerlig lag, vetenskap och konst. Det enda undantag härifrån göra de ord, med hvilka Frälsaren bestraffade Judarnes skriftlärdom och träldom under lagen, samt de fördömler öfver Grekisk verldsvishet, som anträffas i apostlarnes sändebrev. Men om individen var Grek eller Asiat; om republik eller despotism, om Romersk eller Judisk lag borde råda, om vetenskap och konst existerade eller icke – detta var allt för kristendomens första bekännare likgiltigt. Det är så ännu i denna dag för hvar och en, som vill fasthålla kristendomen ren och obemängd af alla hedniska tillsatser. »Gif din egendom åt de fattiga och följ mig», sade Frälsaren till den, som frågade honom vägen till saligheten. Detta var det första, oundgängliga vilkoret. Men det är klart nog och annorstädes i Nya Testamentet ofta uttaladt, att detta egendomens bortgiftvande innebar försakandet af alla verldsliga omsorger och fördelar. Vaka, bedja, predika, inbördes trösta och hjälpa – detta var den kristnes enda
30
40 åliggande.

Med ett ord: kristendomen vände sig till människan inre. Ånger öfver synden, tro, bättring, sinnelagets helgelse var dess väg. Dess mål var evig salighet.

Sträfvandet för förbättrade statsformer, för den personliga frihetens och egendomsrättens skyddande och främjande, för lagar och institutioner, för vetenskapens och konstens verk, för näringarnes förkofran, handeln, uppfinningarne, hela det oerhörda arbetet för den inre tillfredsställelsens och det yttre välståndets befordrande – allt, hvad vår tid anser vara icke blott ett lofligt, utan högst berömligt föremål för
50 menniskoandens ansträngningar, allt detta är hedendom. Till och med till äktenskapet, familjelifvet och barnauppfostran förhöll sig, som bekant, den första kristendomen likgiltigt. »Bättre giftas, än brinna», var dess högsta medgiftvande åt detta håll.

Vi säga icke, att kristna religionen är eller var fientlig till allt detta; den förhöll sig endast likgiltigt dertill.

Men de kristna började redan tidigt att lära af hedningarne. Språk, skrifkonst och grammatik voro naturligtvis genast nödvändiga. Detta var dock icke en yttre sak. Allt, hvad den Grekiska kulturen inlagt i språket, dess begreppsbestämning, dess logik, grammatik, retorik, mottogeto de kristna författarna fullfärdigt. Snart blef hela den Grekiska världsvisheten, filosofin, ett oundgängligt föremål för deras studium. Under det att de mer eller mindre fördömde densamma, begagnade de sig deraf, för att bestämma, särskilja, systematisera de kristna troslärorna. Genom hela medeltiden fortgår detta arbete, teologernas och filosofernas, hvilka då voro samma personer, och vår katekes och hela kyrkans lärobyggnad är ännu en frukt af detsamma. 10

I socialt hänseende åtnjöt de kristna lagens och samhällets skydd, ehuru de underdrogo sig bekymret för deras upprätthållande. Snart inträdde förföljelsen från hedendomens sida, martyrlusten från de kristnas. Men sedan kristna läran började blifva den i Romerska riket herrskande, voro äfven kristendomens bekännare världsliga nog att befatta sig med statens och samhällets angelägenheter. De antogo och tillämpade hedendomens grundsatser för statsstyrelsen, dess institutioner och lagar, och man ser icke att med kristendomen någon ny kraft skulle lifvat hedendomens sönderfallande samhällsformer. Först med de invandrande nya folken gjorde sig äfven en ny samhällsanda gällande, Germanisk sed utträngde delvis de Romerska institutionerna och kämpade med mera eller mindre framgång om herraväldet med Romersk lag. Det var en ny hedendom i strid med den antika. 20

Verldshistoriens gång låter icke sammanställa sig inom några få rader. Vi erinra om allt detta, endast för att antyda, huru den antika kulturen och nationaliteterna tagit plats inom kristendomen, i de kristnas, den kristna församlingens alla lifsyttningar.

Förhöll sig då kristendomen likgiltigt till allt detta? Ingalunda. Kyrkan välsignade äktenskapet, smorde konungarne, uppehöll lärans enhet hos folken och förmedlade mellan dem, så att, krig och strider oakadt, ett allmänt broderskap gällde mellan de kristna, hvilket först under senaste århundraden utvecklat sig till erkännande af alla människors, kristnas och icke kristnas, likhet inför Gud. Det är känt och erkänt, att kristendomen bäst slog rot i de Germaniska folkens sinnen och var verksam i deras vetenskap och samhällslif. Men lika känt är, att under medeltiden det icke kom till någon rätt försoning mellan verldslifvet och det kristna medvetandet. Att draga sig tillbaka från det förra, att blott bedja, fasta, öfva barmhertighetsverk och lefva i andligt begrundande var den sanna förtjensten för himmeln. Påfven och presterskapet stödde sitt deltagande i verldsliga affärer på diktade traditioner. I Nya Testamentets lära funno de därför intet stöd. Och öfverhufvud måste i en ännu långt senare tid Gamla Testamentet och Judendomen släppa till de bevisställen, med hvilka kristendomen sökte rättfärdiga sitt deltagande i och sina åsigtter angående samhällslifvets inrättning. 30 40

All okontrollerad makt är depraverande. Men såsom första fröet till påfvedömet förfall kan det anses, att dess verldsliga välde icke rättfärdigades af Bibelns lära. I öfverensstämmelse med denna predikades verldsafsägelse, och prestadömet och munkväsendet var derpå bygd. Men de fördes af tidens kraf till verldsligt välde och tvungos att genom dikter försvara motsägelsen i sin ställning. Härifrån var steget icke långt till dikt och bedrägeri i kyrkans lära öfverhufvud; och detta gjorde Reformationen nödvändig. 50

Reformationen återgick väl icke till predikan om verldsafsägelsen;

men ännu i denna dag uppträder äfven i de protestantiska länderna samma motsägelse, hvori påfvedömet förvecklade sig. På ena sidan lefva och måste människorna lefva och fördjupa sig i samhällslifvets tusende omsorger; på den andra predikas dessa omsorgers obehöflighet för människans sanna bestämmelse, för den eviga saligheten, ja alla världsliga omsorgers förderfvande natur, världens syndfullhet öfverhufvud. Härpå på ena sidan likgiltighet för och glömska af all kristendom, på den andra hyckleri eller i bästa fall en evinnerlig motsägelse mellan lära och lefverne.

10 Hvilken del den antika bildningen hade i reformationen är länge-
sedan afgjordt. Den protest, Hr Stenbäck (sid. 21–22) i detta afseende
inlägger har föga att betyde. Man kan väl föreställa sig, att de folk, som
antogo kristedomen, äfven om en ny syndafloed hade dränkt hela den
antika kulturen, skulle fortgått till ett samhällslif och en vetenskap
enligt förnuftets allmänna lagar. Ja man kan taga för gifvet, att äfven
i detta fall människorna skulle kommit att protestera mot en religions-
lära, som velat förklara arbetet för samhälle och vetenskap för syndigt
eller ens för likgiltigt med afseende å människans sanna bestämmelse.
20 Men såsom sakerna nu stå, kan det icke bestridas, att de gamla
Grekiska och Romerska hedningarne varit den kristna mensklighetens
lärare i folkrätt, i statsrätt och samhällslära, i kommunalväsende, i
civillag, i filosofi, i matematik, i historie, i poësi, i bildhuggeri, i
byggnadskonst, i sjöfart, i handel, i handtverk, i jordbruk. Likasålitet
kan det förnekas, att erkännandet af allt detta såsom ett värdigt
föremål för människans sträfvande, af sjelfva detta stäfvande såsom
människans bestämmelse, såsom ändamål, icke blott såsom medel för
något förutsatt högre ändamål – att detta erkännande hufvudsakligen
är en frukt af de gamles till oss komna lärdomar. För detta erkännande
30 arbetade synnerligen den antika vetenskapens återupplifvande kort
före reformationen. Men dess inflytande på denna kan räknas från en
vida längre tid tillbaka och sträckte sig utöfver densamma; det började,
såsom vi ofvan antydt, icke långt efter kristendomens uppkomst,
fortgick genom hela medeltiden, fick genom reformationen ett ännu
större inrymme, i den mon reformationen medförde större tankefrihet,
och det fortgår ännu, ehuru mer eller mindre oigenkännligt, sedan
lärjungarne vuxit ifrån lärarens ledning.

Endast för att icke synas glömma en så vigtig häfstång för den
Ny-Europeiska bildningen, erinra vi ännu, huru naturvetenskapernas
första frön kommit dels från Grekland, dels från Araberna. Att nyare
40 tiders bekantskap med Hinduernas och öfriga orientalers språk och
litteratur yttrat mångfaldigt inflytande på nutidens bildning, är likaså
känd sak.

När nu hedendomen från så många håll och genom så många
kanaler strömmat in på de kristna folken, huru är det möjligt, att deras
bildning likväl kan anses för kristen, för kristendomens eget verk?
Skulle kristendomen bibehållit, vi säga icke den fientlighet, hvarmed
kyrkan tidtals ställt sig emot det världsliga vetandet och görandet, utan
endast fortfarande till detta förhållit sig likgiltigt, så skulle utan tvifvel
ännu i denna dag kristendom och de kristna folkens bildning utgöra
50 tvenne fullkomligt skilda saker. Men detta har icke varit och icke
kunnat vara förhållandet.

Tvärtom har den anda, kristendomen grundlägger, småningom
genomträngt hedendomens till de kristna folken öfvergångna vetande,
lagar och institutioner. Dessa ega icke mera bestånd i deras ursprung-
liga skick. Hvarje begrepp, vår tid t. ex. från antiken lånat, har för

samtidens medvetande en annan betydelse, än det egde i det fordna Grekland och Rom, hvarje lag en annan tillämpning, hvarje institution en annan verksamhet.

Det är svårt, att i korthet uttala, hvori denna reformerande anda bestått och består. Hvarje påstående i detta hänseende har haft och har motpåståenden i följd. Öppet bekänna vi dock, att kristendomen i vår tanke innebär tvenne hufvudläror, hvilka äro lika djupt grundade i människonaturen, som deras erkännande djupt inverkar på människans sätt att tänka och handla. – Läran om försoningen i dess allmänhet, känslan af skuld, tron på gudomlig nåd och Guds andas ledning är den ena; läran om alla människors likhet inför Gud och kärleken till nästan är den andra. Kyrkans eller de skilda kyrkornas uppfattning af dessa läror lemna vi derhän. I samtidens allmänna bildning innebär den förra öfverhufvud egoismens, inbillskhetens och egennyttans, undertryckande, d. ä. icke förnuftets fängslande och de världsliga bestyrens undflyende, utan erkännandet, att individens tycken och meningar icke äro sanning och hans godtycke icke rätt. Den innebär också icke tron på någon öfvernaturlig, mystisk försoningsprocess, utan medvetandet om Guds uppenbarelse i skapelsen och Guds andes närvaro i historien, till hvilken sjelfva kristna lärans uppträdande hörer såsom en länk i densamma, om också för menskligheten viktigare, än någon annan.

Likväl vilja vi här icke instämma i Stenbäck's ofta upprepade utrop, manande på handling i den betydelse, att allt vetande endast bör utgöra ett medel, hvars ändamål vore handlingen. Ty just religionsläran framhåller den öfvertygelse, till hvilken äfven hvarje människas erfarenhet leder, att handlingens värld icke ger tillfredsställelse och samvetsfrid. Förtröstan på Guds nåd, tron på det godas seger, att Gud leder äfven det onda till ett godt mål, lugnar människans genom handlingen skuldbelastade samvete och inger henne hopp för mensklighetens framtid, det elände och den dålighet oakadt, som i handlingens värld träder henne under ögonen. Men detta innebär, att vetandet, öfvertygelsen, tron försonande står öfver handlingen, icke blott utgör ett vilkor för denna.

Kristendomens andra hufvudlära, den om kärleken till nästan, kan sägas vara den allmännare erkända, om med erkännande skall förstås äfven lärans verkliga tillvaro, dess verksamhet i människornas sätt att tänka och handla. Förhållandet är nemligen, att den gäller för mera praktisk, mera fruktbarande, medan försoningsläran isynnerhet genom den form, densamma såsom kyrkodoqm eger, fått anseendet att vara något för människans jordiska lif fremmande och inflytelöset.

Ty frukten af den antika kulturens och af allt det öfriga icke-kristna vetandets och väsendets inflytande är, såsom sagdt, att alla mänskliga sträfvanden för sanning, rätt, välstånd och lycka under detta jordlif, äro i och för sig berättigade. Och kristendomens värf derunder har varit och är, att rena begreppet, om hvad sanning, rätt och lycka är, samt att ingifva det sinnelag, som är tjenligt för deras främjande. Med ett ord: vill man kort beteckna nutidens bildning i dess förhållande till kristendomen, så är dess hufvudsakliga kännetecken: medvetandet af och stäfvandet för *Guds rike på jorden*.

Det kan icke nekas, att kristendomens första bekännare, om man undantager förställningarne om det tusenåriga riket, lifvades blott af medvetandet om och sträfvandet för Guds rike i himmelen. Men lika obestridligt är, att öfvertygelserna förändrats; såsom det äfven vore mot förnuft och erfarenhet, om den religiösa öfvertygelsen skulle stått

oberörd af de mångfaldiga bildningselementer, som i tvenne årtusenden från annat håll, än religionslärans, trängt in på de kristna folkens allmänna medvetande. Må det gälla såsom ett exempel *ad hominem*, att söka förlika apostlarnes och deras närmaste efterföljares lära och lefverne med tillvaron af påfvetiaren och kardinalpurpurn, af biskopsdömen, som gifva tietusental pund sterling, pastorater, som gifva tusental riksdaler banko i årlig inkomst och dertill säte och stämma i öfverhusen och på riksdagarne. Vi anföre detta icke såsom något orätt, derföre att det icke öfverensstämmer med de första kristnas föreställningar om, hvad som borde vara, vilka icke heller bestrida rigtigheten af samtidens föreställning, att i samma förhållanden kan vara något öfverflödigt. Exemplet är blott i sig sjelf ett bland de mest slående på förändrade tider och förändrade tänkesätt.

Men läsaren frågar, huru denna framställning är påkallad af Hr Stenbäcks skrift?

Såsom vi redan anfört, framställer Stenbäck uppfostran till vishet och helighet såsom pedagogiens syftemål. Det kan vara likgiltigt, att han kallar dessa egenskaper för ursprungliga, genom syndafallet förlorade. Hufvudsaken är, att han söker vägen i en religiös uppfostran, och att han, så han längre fram talar om det närvarande förhållandet i pedagogien, finner den största bristen bestå i saknaden af en sådan uppfostran och en dertill lämpad undervisning.

Denna ifver och dessa klagomål äro ingen nyhet. Stundom väl och allvarligt menade, såsom hos Hr Stenbäck, är deras framträdande ofta vidrigt, emedan fullt af tillgjorda känslöshäfningar. I allmänhet äro båda slagen tyvärr lika fruktlösa, som blottade på all reda och insigt, hvartill oftast i dem knappt röjes ens något det minsta bemödande.

Vi tilltro oss nu visserligen icke förmågan, att en gång för alla kunna bringa reda i en sak, som fortfarande utgör den väsentliga uppgiften för samtidens hela bildningsprocess. Ty frågan är icke någon ringare än den, huru alla menckliga lifvets förhållanden skola genomträngas af kristendomens sanna anda. Till intet ringare vill man nemligen medverka, då man vill höja uppfostringsväsendet genom en förbättrad religiös uppfostran och undervisning. Vår afsigt har endast varit, att för ifraren så väl som för den likgiltiga påpeka de skilda elementer, af hvilka samtidens bildning är sammansatt, och söka visa, hvad som i sig sjelf borde vara klart, att äfven den religiösa uppfostran och undervisningen måste afse denna bildnings, från de första kristnas ståndpunkt afvikande art.

Ty hvartill tjenar det, att på söndagen predika om de jordiska tingens och förhållandenas obetydlighet, uselhet och syndfullhet, att förklara all menniskans verksamhet i deras tjänst för ett syndastraff, på sin höjd blott tjenade såsom medel för ett ändamål utom jordlifvet, medan på veckans sex arbetsdagar – kanske söndagen dertill – allas, såväl predikarens som åhörarens, sinne är i denna verksamhet fördjudad, och de ädlaste ibland dem ledas af öfvertygelsen, att den är i sig sjelf berättigad, att den utgör den sanna gudstjensten, icke blott ett arbete för Guds rike, utan sjelfva det lif, hvori detta rike har sin tillvaro? – Fråga fosterlandshjelten, som faller för sitt lands frihet, reformatorn, som uppoffrar verldens goda för den sanning, hans förnuft insett, fråga den forskande lärde, den rättskaffens och nitiska embetsmannen, den djerfva seglaren, den rastlösa köpmannen och industriidkaren – fråga dem alla och låt höra, om de anse sig hafva offrat lif, själs- och kropps-krafter för något annat, än för medvetandet att hafva fullgjort

sin bestämmelse, hafva »fyllt sitt mått», såsom Castrén's uttryck är, då han i sin Dagbok redogör för bevekelsegrunden till sitt uppförande lif. Fråga den redligt trälände bonden och daglönaren, och äfven deras oförvillade känsla skall svara, att de helt enkelt gjort, hvad de icke bort eller kunnat underlåta. Och hvilken fader och moder vill väl låta betaga sig medvetandet att hafva uppfyllt sin bestämmelse, genom att hafva vakat för sitt barns själsodling och timliga vård? De hafva dermed icke velat förtjena någon annan lycksalighet, än hoppet, att barnen såsom menniskor engång äfven de skola fylla sitt mått.

Säg nu, att allt detta eller något deraf är ur kristlig synpunkt likgiltigt. Eller neka blott, att det icke utgör det för menniskan högsta, hennes sanna bestämmelse! – Gå då med eremiterna ut i ödemarken och begär ingen del i mensklighetens närvarande bildning eller i fördelarne af dess närvarande samhällslif. 10

Eller kanske hade också de första kristna samma begrepp om människans bestämmelse? Eller den läres kanske nuförtiden ur katekesen? – Kristendomen har alltid inskräpt de allmänna pligterna mot nästan. I nutidens katekesförklaringar tillämpas dessa läror på en del af ofvannämnda förhållande. Men *hvarföre* de äro berättigade, och att lifvet och verksamheten i dem utgör människans sanna bestämmelse, det torde ingen ur någon katekes hafva inhemtat. Och häri, just häri består i vår tanke den religiösa undervisningens bristfällighet. 20

Saken förhåller sig i skolan likasom utom densamma. Religion läres 2 timmar¹ i veckan, medan öfrigt verldsligt vetande och öfningar upptaga 32 à 34 timmar. Och huru läres den? Som en sak för sig, utan allt sammanhang med det öfriga vetandet; ja om läroboken strängt följes, fördömes i denna undervisning det verldsliga vetandet öfverhufvud, såsom gagnlöst för människans sanna, andliga lif. Det religiösa vetandet står på ena sidan, nödigt för människans eviga lif; den öfriga lärdomen är för detta obehöfligt. 30

Hvad verkan på lärjungen kan man väl vänta af detta förhållande? Redan den omständigheten, att för lärandet af det enda behöfliga så ringa tid och möda användes, medan inhemtandet af det likgiltiga, verldsliga vetandet upptager en så ojemnförligt större del af lärotiden och lärarens och lärjungens ansträngningar, redan denna omständighet måste småningom på den senares sinne göra ett intryck, motsatt det som religionsundervisningen söker bibringa honom. Det, som behandlas såsom det viktigare, måste äfven antaga denna karakter för hans medvetande. 40

Man må säga, såsom äfven Stenbäck synes yrka, att icke det teologiska vetandet, utan det religiösa sinnelaget bör vara hufvudsak. Men äfven om religionsundervisningen i skolorna vore mera egnad att väcka och nära detta sinnelag, sådant Hr Stenbäck fordrar det, än den i sjelfva verket är, skulle dock den splittring i lärjungens medvetande, hvarom vi här tala, derigenom icke kunna häfvas. Väl kan det sägas, att om blott det religiösa sinnelaget finnes på ena sidan, och det verldsliga vetandet på den andra, menniskan under lifvets fortgång skall lära att försona båda. Men hvad är då detta sinnelag? Såsom en blott möjlighet till öfvertygelse och handling är det en tom abstraktion, som ingen verklighet eger. Med sinnelag kan endast förstås den allmänna rigtning, menniskan ådagalägger i sina sträfvanden. Ett religiöst sinnelag har sålunda den, som i vetande och handling sträfvat att vara Guds 50

¹ För lärandet af Biblisk historie användes vid den tidigare undervisningen tvenne timmar ytterligare.

redskap. Sålunda förutsätter det religiösa sinnelaget redan, att menniskans världsliga vetande står i öfverensstämmelse med hennes religiösa öfvertygelse, d. ä. det förutsätter tron på eller insigten i detta vetandets nödvändighet i verdensordningen och på menniskans bestämmande att tillägna sig och förkofra detsamma. Eller för att tala rätt enkelt: om ett barn icke lär sig att betrakta allt det, hvartill det af föräldrar och lärare ledes och uppfostras, såsom öfverensstämmande med Guds vilja, såsom något, hvilket icke utan synd kan underlätas, så inplantas hos detsamma icke ett religiöst sinnelag.

10 Det blir visst löjligt, om man för barnet söker göra tydligt, att Gud vill, att det skall lära sig Franska glosor, att det är synd att förstöra en knappål, att smutsa sina kläder o. s. v. Men på samma sätt blir det löjligt att söka bevisa Guds tillvaro af den ändamålsenlighet, hvarmed en flugas eller något än sämre kräks mage är inrättad – detta, ehuru ingen tänkande menniska kan neka, att de skapade tingens ändamålsenlighet öfverhufvud vittnar för Skaparens vishet. I sig sjelf är ock denna bevisning icke löjligare ur det minsta än ur det största. Men för en högre uppfattning af det synbart ringa fordras en högre insigt. Derföre rättfärdigas barnets obetydliga görande och låtande blott
20 genom lydningen för föräldrar, lärare o. s. v., så att, emedan denna lydning är Guds bud, äfven allt, hvad barnet ledd af densamma gör och låter, sker efter Guds vilja.

Hvar och en känner dock, att den oreflekterade lydningen blir en allt mera otillräcklig bevekelse- och förklaringsgrund, ju mer barnets förstånd utvecklas. Förrän ynglingen lemna skolan har hans behof af insigt och öfvertygelse redan otaliga gånger framdrifvit frågan: hvarföre? Och denna fråga måste besvaras – eller också har det omotiverade budet icke att vänta någon efterlefnad.

30 Så har äfven religionsundervisningen att besvara denna fråga. Och den lyder med afseende på ungdomen och skolan öfverhufvud: *hvarföre skall någonting annat än religionskunskap läras?* – Af svaret på denna fråga beror, hvad religionsundervisningen i öfrigt har att meddela.

Vi frukta vid dessa anföranden icke missförstånd af den sanningsälskande, utan af det sann öfvertygelse saknande nitet. Vi erinra derföre om, hvad vi ofvan medgifvit, att religionsundervisningen, oberoende af här framställda frågan besvarande, kan lära salighetsordningen och de allmänna pligterna mot nästan. Men vi påstå, att detta är otillräckligt så för skolan som för lifvet.

40 Lärjungen förflevar största delen af sin dag i skolan eller i arbete för skolan. De dygder, han der har att lära, kunna sammanfattas i dessa trenne: sanningskärlek, ordning och flit. I utöfning tages fliten mest i anspråk, och dess föremål är vetande, kunskapers inhemtande. Lärar nu religionsundervisningen: skolan är en kyrka, kunskapers inhemtande är en gudstjänst – då, endast då kan det blifva fråga om kristlig anda i vetandet, om ett sannt religiöst sinnelag i lärjungens görande och låtande. Innebär denna undervisning, att flitens hufvudsakliga föremål, det världsliga vetandet, de öfriga kunskaperna, äro för lärjungens sanna bestämmande likgiltiga – antingen detta öppet läres och inpreglas eller af lärans hela riktning är en sjelffallen följd – ja förbigås blott
50 saken med tystnad, läres icke uttryckligt, att vetandet både såsom grund för handlingen och i och för sig tillhör lärjungens sanna bestämmande, och dertill efterhand förklaras, *hvarföre* så är, då har religionsundervisningen i skolan förfelat sitt mål.

Vår mening torde vara tydligt nog uttalad. Anser dock någon, att, hvad vi anfört, gäller endast de lärda skolorna, så få vi förklara, att vi

anse all religionsundervisning böra vara af enahanda beskaffenhet, ehuru olika tillämpad för lärjungarnes olika ståndpunkt och behof. Om af det sagda följer, att nu brukliga läroböcker, i s. het katekesen, äro otjenliga att lägga till grund för en undervisning, sådan vi fordrat den, så har läsaren träffat vår insigt i detta hänseende. Enligt vår öfvertygelse skola ännu många komitteer få lappa på katekesförklaringarne, utan att religionsundervisningen derigenom kommer att serdeles vinna.

Ty det förstås, att vi icke vilja hafva undervisningen inskränkt till att endast rättfärdiga sträfvandet till vetande och kunskaper. Men detta sträfvande utgör i skolan lärjungens egentliga lif; och det är i det lif, 10
menniskan för hvarje tid af sin tillvaro lefver, religionens anda bör ingjutas och det religiösa sinnelaget visa sin verklighet. Har lärjungen lärt sig fatta religionens betydelse för sin inskränkta värld, skall det icke blifva svårt att gifva honom en föreställning om dess betydelse för alla menskliga förhållanden öfverhufvud och att ur religiös synpunkt rättfärdiga dem, gifva dem helgd för hans medvetande.

Slutligen tillägge vi, att vi visst icke anse, att denna helgd icke skulle i mensklighetens medvetande förefinnas. Men den meddelas bredvid kyrkans och skolans religionsundervisning. Frågan är derföre blott, om religionsundervisningen skall understödja eller fortfarande stå i strid 20
mot det allmänna medvetandet.

Ehuru vi icke åtagit oss något recensentkall med afseende på Hr Stenbäck's afhandling, bjuder rättvisan att vi icke stadna vid det i början af denna uppsats om densamma sagda.

Afhandlingen har utom det nämnda kapitlet »Pædagogien och dess syftemål», ett andra kapitel: »Öfversigt af pædagogiens historia». Denna öfversigt innehåller, så mycket vi kunnat finna, icke några anföranden utöfver hvad som ur Raumer's Geschichte der Pædagogik torde vara flertalet af landets skollärare bekant. Äfven bedömandena 30
sammanfalla, emedan Förf:s ståndpunkt är densamma, i hufvudsak som Raumers. Båda bedöma alla skiften i undervisningsväsendet ur en s. k. kristlig synpunkt, som, oaktadt kristendomen i nära två årtusenden herrskat och den mesta undervisning varit i kyrkans och presterskapets händer, efter deras åsigt ännu icke gjort sig gällande. Hvad Hr S. egentligen af pedagogien fordrar, är icke lätt att inse. Det allmänna i hans fordringar synes vara, att religionsundervisningen i skolan bort vara hufvudsak.

Detta kapitel utgör eljest den egentligen vetenskapliga delen af afhandlingen. Skulle Förf. dock här behandlat pedagogiens historia i Finland, hade ämnet lemnat tillfälle till en mera själfständig forskning. Också hade åtminstone någon mera inträngande blick i inhemska förhållanden här varit på sin plats, då säkert ingen utan närmare bevisning torde med Förf. finna, »att uppfostran och skolväsendet hos oss alltid haft det ödet, att följa den Tyska pedagogien i släptåg och utgöra blott ett bihang dertill.» Det hade t. ex. varit intressant att se Förf. visa, hvad inverkan Rousseaus och Pestalozzis läror öfvat på uppfostran och undervisning här i landet – huru t. ex. barnens fysiska vård blifvit mera naturenlig efter Rousseaus tider, hvilket upplifvande 40
inflytande Pestalozzi's principer öfvade på våra skolor och skollärare, och hvilken vigtt och betydelse folkundervisningen från denna tid fick i Finland m. m.

Afhandlingens 3:e kapitel: »Närvarande förhållanden» går ut på att visa, att i skolorna undervisningen är allt, den sedliga uppfostran intet, och dertill att undervisningen är bristfällig och dålig. I sistnämnda

hänseende är här mycket tänkvärdt och väl yttradt, ehuru ingenting nytt. Men i fråga om vetandets förhållande till viljan har Förf. bestämdt ingen redig föreställning. Hela hans sätt att tänka och tala vittnar, att aldraminst han är sinnad medgifva, att människans hela bestämmelse är fylld genom, hvad hon på jorden verkat och utträttat. Och likväl förordar han upprepadt handlingen såsom lifvets mål, och vill icke veta af, att vetandet i och för sig skulle hafva något värde, utan nedsätter det till blott medel och vilkor för handlingen. Men häraf förhindras han åter icke att säga: »emedan den sedliga viljan och
 10 *öfvertygelsen bestämmer* lifvet och handlingen, och emedan icke vetande utan handling är lifvets mål, *så måste* vid uppfostran förvärfvandet af kunskaper anses blott som den andra uppgiften» – och han stärker denna vidunderliga slutsats dermed, att man äfven efter slutad uppfostran har lätt tillfälle att inhemta kunskaper. Förf. synes anse, att öfvertygelsen om det rätta kan förefinnas utan öfvertygelse om sanningen, och öfverhufvud betrakta vetande och kunskaper blott som en minnessak, icke såsom ett ämne för öfvertygelse. Eljest veta vi icke, huru hans sätt att resonnera skall förklaras.

En annan sak är det, att *barnet* mottager både sitt vetande och sin sed på god tro. Och likaså måste det medgifvas, att barnets sedliga rigtning, dess kärlek för det rätta och afsky för det orätta, kan nå mycken styrka, medan ännu dess vetande är ringa och dess förstånd föga utbildadt. Men då barnet träder ut ur sin inskränkta krets, framstår samtidigt med frågan, hvad är det rätta, äfven frågan, hvarföre är detta rätt, ett annat orätt, eller hellre: båda frågorna sammanfalla. Och för den fullmyndiga människan är endast det insedt rätta föremål för sedlig handling.

Den sedliga rigtningen åter hos barnet grundläggas så tidigt, att den alltid måste vara ett arf från föräldrahemmet. Vår enskilda erfarenhet och öfvertygelse är, att denna rigtning redan vid 3 till 4 års ålder är gifven, om icke oföränderligt för all framtid, likväl såsom ett stadigt underlag i det goda, eller i det onda såsom en benägenhet oändligt svår att utrota.

Skolan kan visserligen vara verksam att utveckla det gifna fröet. Och att lärjungarnes samvete i skolan väckes och vårdas, våga vi anse öfverallt vara fallet, ehuru Förf. synes påstå, att denna väckelse och vård i uppfostran icke alls förekommer (sid. 56). Men af alla dygder, skolan kan fordra hos lärjungarne, är blott en positiv menligen flitet, arbetet. Sanningskärlek¹, ordning, äfven rättrådighet, människokärlek
 40 m. m. kan ungdomen endast negativt ådagalägga genom att icke säga osanning, icke bedraga, icke visa ondt sinne, vara oordentlig i afseende å tid, skick o. s. v. – Det intellektuela arbetet är deremot för lärjungen, vid hans ålder, ett positivt åliggande, pligten att sysselsätta sig för ett gifvet ändamål, kunskapers inhemtande, och för intet annat. I dess utöfning ligger också den förnämsta uppfostran, skolan kan gifva. Denna verksamhet har för lärjungen samma betydelse, som arbetet för det allmänna eger för människan öfverhufvud. Ju mera nemligen individen med all håg och kraft arbetar för ett allmänt mål, för det allmänna bästa, desto mera aflägsnad är han från frestelsen till det
 50 onda; och det är en erkänd sanning, att människan varmare älskar och säkrare träffar det rätta, då hon försänker sig i arbetet för det

¹ Med hågkomst af att vi äfven tala till Hr Stenbäck, nämna vi, att vi välbetänkt icke tillägga kärleken till Gud. Ty såsom dygd sammanfaller den med utöfningen af allt det goda; såsom tro tillhör den vetandet, öfvertygelsen, känslan.

allmänna, än om hon sysselsätter sig med att i yttre overksamhet pröfva sitt inre eller med att hårfint afväga sitt görande och låtande för blott egna intressen på samvetets vågskål.

Men sträfvandet till vetande och kunskaper leder lärjungen äfven till sanningskärlek och människokärlek i en mera positiv betydelse. Ungdomsentusiasmen och värmen för ideala intressen, hvilka Stenbäck saknar såsom frukt af uppfostran och undervisningen, äro intet annat, än kärlek för ideen, för teorin, för vetandet, hågen att i lifvet förverkliga vetandets idealer. Denna håg innebär en positiv kärlek för sanningen, för det rätta, för mensklighetens förädling, en kärlek, som eger tro på sanningens och det godas seger och manar till uppoffringar för densamma.

Af denna kärlek lifvas äfven de, som älska vetandet i och för sig, hvilkas lif är ett lif af forskning, af sträfvande till sanning endast för sanningens egen skuld. Deras sanningskärlek är blott ännu mera upphöjd, emedan de hafva medvetandet att draga endast strån till sanningens tempelbyggnad och inse, att deras lifes ansträngningar kanske först efter århundraden skola komma menskligheten till goda.

Och vetandet som sådant har dock ännu en högre betydelse utöfver allt detta, utöfver all tänkbar tillämpning på handlingens verd. När egna misstag, fel och passioner leda människans bästa sträfvanden från målet, när yttre förtryck tvingar henne att begrafva sina idealer inom eget bröst, när de utkastade i meningarnes och intressenas strid skenbart gå under eller blott delvis eller i en fremmande skepnad förverkligas, när historiens hvälfningar eller naturens hota att begrafva tidevarf och släkten, då står hon ännu upprätt i medvetandet om Guds råd med menskligheten, i förtröstan på den tid, som komma skall, och i orubblig öfvertygelse, att det mål, för hvilket hon med olycka sträfvat, ännu en gång skall af lyckligare släkten hinnas.

Inpauidum ferient ruinae.

Gerna må det medgifvas Hr Stenbäck, »att en människa kan ega lysande kunskaper och utmärkt intelligens och dock i sedligt afseende stå på en mycket låg ståndpunkt», ehuru erfarenheten häraf icke är så daglig, som Hr Stenbäck förmenar, lika litet som kunskaper och en utmärkt intelligens äro alldagliga företeelser. Men att kärlek till vetandet och öfvertygelse angående vetandets föremål skulle varit parad med en låg ståndpunkt i sedlighet, derpå torde få exempel kunna uppvisas. Hr Stenbäck's afhandling skall säkert icke det minsta rubba den välgrundade allmänna öfvertygelsen, att okunnighet är den hufvudsakliga källan till laster och brott; lika litet som en hans skaldeboder i Allmänna Tidningen genom påminnelsen, att en bonde kan vara mera civiliserad, tänka och handla hederligare, än en herreman, skall komma någon att förbanna civilisationen och dem, som fört densamma framåt. Ty för sanningen af sagde förhållande behöfver denne författare icke anföra något bevis; och lyckligtvis ligger vetandets värde utom området för hans anföranden.

Hr Stenbäck må icke oroa sig öfver denna sammanställning mera, än hvad som kan tjena till en lämplig erinran, huru det varmaste sedliga nit kan leda till besannande af Goethe's ord:

»Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Und hast dem Teufel dich ergeben.»

Och det vore orättvist att icke ihågkomma, hvad vi ofvan antydt, huru Stenbäck lika varmt ifrar för en förbättrad skolundervisning, en bättre metod, ringare antal läroämnen, dugligare undervisning i de öfriga, ledande till kärlek för kunskap, sjelfständig tankeverksamhet

och sjelfstudium. Allt detta med skäl. Men dervid haltar Förf. på en sida, nemligen då han skall besvara frågan: hvartill tjena väl kunskaper och tankeverksamhet och denna *sjelfständig*?

Vi behöfva icke nämna, att Stenbäcks skrift är till stilen kraftig, har ett varmt och värtaligt språk. Ingen kan lifligare måla det närvarandes brister – men botemedlet, den kristliga uppfostrans och undervisningens art, det lära vi der icke att känna.

J. V. S.

10

11 DICKENS.

Litteraturblad n:o 3, mars 1855

Med den korta öfverskriften hafva vi icke för afsigt beteckna någon karakteristik öfver Dicken's författareskap. Meningen är blott att påminna läsaren om denna icke ännu föråldrade företeelse i den moderna litteraturen.

20 Säkert hafva få författare med sina skrifter tillvunnit sig så mycken personlig tillgifvenhet som Dickens. – I hvarje rad, han skrifer, läser man, att han har ett hjerta, öppet för likars glädje och sorger. Och sådana människor älskar man, utan att komma ihåg att beundra dem.

Om han med förkärlek målar de lägre samhällsklassernas lif, så kan detta förklaras deraf, att i dessa klasser både glädje och sorg visa sig sannare, än hos de högre, hvilkas känslor oftast äro af lifvets njutning och egoismen förslöade och i sina yttringar bundna af en godtycklig, vanligen naturvidrig konvenans.

30 Dickens romaner kunna icke kallas konstverk. I dem saknas en konstnärlig plan. Nya personer och nya förvecklingar träda i dem oupphörligt till, utan att slutet egentligen bestämmes af annat, än volymernas antal. Men karakterskildringarne äro förträffliga, oftast verkliga typer, hvilkas bild outplånligt kvarstår för läsaren. Gripna ur lefvande lifvet äro hans personer sannfärdiga Engelmän, men idealiserade till en allmänt mensklig betydelse, som gör dem till representanter af sann mensklighet i hvarje land och på hvarje tid. De äro visst icke öfversvinneligt ädla romanhjeltar och hjeltinnor, som först med brölloppet och barnkammaren falla ned till den platta verkligheten, utan människor, som från första stund lefva och röra sig i det verkliga lifvet, men med en själens lyftning, som adlar äfven de lägsta förhållanden, i hvilka deras öde ställt dem. Man kunde derföre säga, att det
40 är hjertats idealisering, som utgör Dickens konstnärskap. Hårtill kommer ännu hans utomordentliga kännedom af alla det Engelska samhällslifvets förhållanden och en rik fantasi, hvilken lekande förvecklar och upplöser den ena intrigen på den andra, så att läsarens intresse, bäst det finner sig tillfredsstäldt och emotser ett slut, åter försättes i spänning af nya förvecklingar. Strängt taget bevisar detta för saknaden af konstnärlig plan, vid hvilken handlingens enhet för intresset odeladt, men det utgör dock påtagligen det enda botemedlet för, hvad som brister. Från sentimentalitet bevarar sig Dickens genom lefnadsfriskhet i de förhållanden, han skildrar, och genom den stilla humor, genom hvilken han höjer sig sjelf och läsaren öfver det nedtryckande i lifvets sorger och vanskligheten af dess fröjder. Likväl kan icke nekas, att i hans senaste romaner denna humor framträder mera sällan, än önskligt vore; och totalintrycket af hans skildringar blir
50 onekligen mindre ett friskt mod, än en stilla resignation.